భవిష్యత్ చిత్రపటం

ఊరి వెలుపలి కొంత దూరంలో - యేనాటిదో మామిడితోట, పోయిన ఆభరణంలా! ఊరి నుంచి తోటకు నడిచే దోవ - ఆకులూ, అలములతోనూ, దుమ్మూ ధూళితోనూ, చనిపోయిన పాము కళేబరంలా! ఆకులలముల్ని, కంపపుల్లల్నీ, చేతికర్రతో తొలగిస్తూ, ముందు నడుస్తున్నాడు జోగయ్య. అతని వెనుక అవనీ, ఆమె తమ్ముడు విశ్వం! ఉదయపు ఎండ కళ్లమీద పడ్తోంది.

"...తోటకు దోవలేదా?"

"...ఒకప్పుడుండేదమ్మా..."

"...అది తెలుస్తూనే వుంది, గాని యిపుడెందుకు లేదు...?" కాస్త విసుగ్గా ప్రశ్నించేడు, విశ్వం. దోవతీస్తూ నడిచే జోగయ్య ఆగి, వెనుదిరిగి, అక్కా తమ్ముళ్ల వేపు, శ్రోతలు దొరికిన ఉపన్యాసకుడిలా, తృప్తిగా చూస్తూ-

"...బాబూ, యిపుడేటంటే, నడవడానికీ, బతకడానికీ కనిపించే రకరకాల దోవలు శాశ్వితాలు కావు బాబూ, అశాశ్వితాలు. తాత్కాలికాలు! మరణానికి వొక్కదానికే, దోవ శాశ్వితం..." అని, క్షణకాలం మాత్రమే ఆగి, శ్రోతల్ని పరిశీలించి-

"...నేను - మీలాగా నగరాల్లంటా, దేశాల్లంటా తిరగలేదని, నానా భాషల్లోని నానా గ్రంథాలూ సదవలేదనీ, అందుసేత నాకేటీ తెలవదని మీరు అనుకుంటే, అనుకోవచ్చు. నగరాల్లోను, నానా భాషల గ్రంధాల్లోను గ్యేనం ఉంది తప్పా, మరొక్కాడ లేదనీ మీరంటే అనుకోవచ్చు. గాని, అది తప్పో, వొప్పో నేను విడమరచను, మీ యింగితానికి వొదిలేస్తాను..." అని, ఆపేడు. శ్రోతలు, మొహాలు తుడుచుకున్నారు. అవని ముందుగా తేరుకొని, జోగయ్య వేపు చూస్తూ -

"...ఛఛా, మేమలా అనుకోం. అసలు, మా మమ్మీ - నీ గురించి ముందే చెప్పింది, జోగయ్యకు యెన్నో తెలుసుననీ, అతని వెనకాల కళ్లుమూసుకొని వెళ్లండనీ మమ్మీ మరీ మరీ చెప్పింది.." అనంది.

ఈసారి ఉపన్యాసకుడు గతుక్కుమన్నాడు. వీళ్లెవరు? వీళ్ల మమ్మీ యెవరు? ఆ

మమ్మీకి – నా గురించి యెలా తెలుసు? శ్రోతల లోతులు తెలీకుండా, యేవో వాగేసాను? అంతరంగం పీకుతుంటే, మళ్లీ ముందుకు అడుగువేస్తూ–

"...ఆహాఁ, అది కాదమ్మా నలుగురు నడిస్తే – నలుగుతాది, దోవ అవుతాది, ఇపుడీ తోట వేపు యెవురూ నడవరు. ఒక్క, ఆ మానవుడే అపుడపుడూ తోటనించి యిటువేపొచ్చి, మళ్లీ యెళిపోతుంటాడు. ఎప్పుడో మీలాంటోళ్లు, ఆ మానవుడి కోసం వొస్తంటారు.." అని, చెప్పేడు. కంటికి కనిపిస్తోన్న ఆశ్రమాన్ని చూపిస్తూ, వొచ్చేసేం, రండి రండని నడక వేగం పెంచి–

"...అతగాడు బొమ్మలు గీసినోడిలాగ అగుపడడు. దిస్టి బొమ్మలు గీయగల్టేటో...." అనన్నాడు.

అక్కా తమ్ముళ్లు – జోగయ్య మాటల్ని పట్టించుకోలేదు. నడక వేగంపెంచి, ఆశ్రమాన్ని సమీపించేరు. విశాలమైన ఆశ్రమంపెద్ద హాలు. అందులోంచి తూర్పువేపు రెండు గదులు. వాటికి యెదురుగా మధ్యలోంచి వొక ద్వారం, మరో గదికి దారి తీస్తుంది. దర్భగడ్డి పైకప్పు. వెదురు వాసాలు, మట్టిగోడలు, జేగురు రంగుతో అలికి, అక్కడక్కడా తెల్లగా సున్నపు రాతిపిండితో వేసిన ముగ్గులు. చల్లగా, హాయిగా!

"...లోపలెక్కడో వున్నట్టుగుంది మానవుడు..." లోనకి చూస్తూ జోగయ్య. అక్కాతమ్ముళ్లు – హాలులోని చిత్రపటాలను చూడసాగేరు. పర్వతాలూ, అరణ్యాలూ, పచ్చిక బయల్లూ, పంటభూములూ, నదులూ, పల్లెలు, పట్నాలు, నగరాలూ – మనుషులూ, జంతుజాలాలూ, పశుపక్ష్యాదులూ, ఎండా, వానా, వెలుగూ చీకటి – సమస్త ప్రకృతీ రకరకాల చిత్రాలుగా వొదిగిపోయింది! అక్కాతమ్ముడూ – మైమరచి చూస్తున్నారు. జోగయ్య, నాలుక కరుచుకొని – హన్నా! మానవుడు సిన్న సిన్నింటోడు కాదు – అనుకున్నాడు!

అప్పుడే, లోనుంచి, చిత్రకారుడొచ్చేడు. అసంకల్పితంగానే, జోగయ్య, ఆ మానవుడికి దండం పెట్టి, అక్కాతమ్ముల్లిద్దరికీ, చిత్రకారుణ్ణి పరిచయం చేసాడు. పరిచయాలూ, పలకరింపులూ, అయ్యేక, అవని – తాము యెందుకోసం వొచ్చిందో చెప్తూ, తన హ్యాండ్ బ్యేగులోంచి, వొక ఫోటోను తీసి, చిత్రకారునికి యిస్తూ–

"...యితను, మీకు తెలిసుండొచ్చు..." అంది.

చిత్రకారుడు – ఫోటోను చూసి, గుర్తుకుతెచ్చుకొని –

"...యితను, అతనే కదా? అతడి గురించి వినేవాడ్ని. అతను చనిపోయిన దృశ్యాన్ని టీ.వీ.లో చూసేను" అన్నాడు.

"...చనిపోయిన కాదు, అతన్ని చంపుతున్న దృశ్యం అనండి..." సవరణ చెప్పేడు, విశ్వం. కంఠస్వరం గూడా పెంచి. చిత్రకారుడు, విశ్వం వేపు చూసేడు. ఆ ఫోటోలోని

వ్యక్తి పోలికలు కొన్ని విశ్వంలో కన్పించేయి. విశ్వంలాగే, ఆ ఫోటో చూసినపుడల్లా, అతని గురించి మాటాడుకున్నప్పుడల్లా, ఉద్వేగానికి గురయి, గుండెలో రక్తం దుముకువేస్తుంది, అతనిని. ప్రయత్న పూర్వకంగా, నిభాయించుకొని–

"...నిలువెత్తు చిత్రపటం కావాలి. మళ్లీ, ఆ మహామనిషి సజీవంగా నిల్చున్నట్టుండాలి. పదిరోజుల్లో, అతని సంస్మరణ సభ జరుపుతాం. అప్పటికి కావాలి..." వేడుకోలుగా పలికింది.

చిత్రకారుడు, కాసేపు మౌనం దాల్చేడు. ఆయన యిటీవల చిత్రాలు వెయ్యటం లేదు. అంతకుముందయినా – తన హృదయంలో చలనం కలిగితేనే – చిత్రరచన చేసాడు. ఏదో యెరుకను తెలియజెయ్యడానికే, చిత్రాలు వేసేడు. ఇపుడేదీ యెరుక గావటం లేదు, గనక చిత్రాలు వెయ్యటం లేదంటాడు.

కళ్లుమూసి, దీర్ఘంగా ఆలోచించి, వొక నిర్ణయానికొస్తూ–

"...వేస్తాను. గానీ, యీ ఫొటో ఆఖ్ఖర్లేదు..." అన్నాడు.

అక్కా తమ్ముళ్లు, ముఖాలు చూసుకున్నారు.

"...బొమ్మ వెయ్యాల్సినోడికి ఫొటో గావాల గానీ, దిస్టి బొమ్మవేసేవోడికి, ఫొటో యేల?" అనుకున్నాడు జోగయ్య మనసులో.

"...అతనెవరు? అతని ముక్కూ, కళ్లూ, కాళ్లూ, శరీరమా అతనంటే? అతని రూపురేఖలా? లేదా, అతని జీవితం, ధీరత్వం, త్యాగం, మనసుపొరల్లోని ఆలోచనలూ, అనుభూతులూ, అనుభవాలా? ఏవి...?" అని ప్రశ్నించేడు చిత్రకారుడు. ఆ ప్రశ్నతో, అక్కాతమ్ముళ్లు – ఔనుగదా, అనుకున్నారు.

"రూపు రేఖలు మాత్రమే చిత్ర లేఖనం కాదు, లోలోపలివి ఆవిష్కరణ గావాలి..." అన్నాడు చిత్రకారుడు.

అప్పుడు, మళ్లీ, తాను యింతకు ముందర చూసిన హాలులోని చిత్రాలన్నిటివేపూ చూసింది. చిత్రకారుని మాటల్తో, మొదట చూసినపుడేదో మిస్సయినట్లన్పించి, అలా చూసింది. ఔను, ఆ చిత్రాల్లో, ప్రకృతి, జీవరాశి – రూపు రేఖల వలన గాక, మరింకెందువలననో వ్యక్తీకరింపబడినాయి. చేతులు జోడించింది అవని.

చిత్రకారుడు, ఫొటో తిరిగియిచ్చేస్తూ, అతని వివరాలు కావాలి, అన్నాడు, యేవి చెప్పాలో, యేవి వొదిలెయ్యాలో, నిజానికి, తనకెంత తెలుసు అనుకుంది అవని. ఎప్పట్నించీ తెలుసు? విని తెలుసుకున్న వెన్ని? చూసి, తెలుసుకున్నవెన్ని? లోకులు చెప్పిన వేవి?

"...లోకులు చెప్పిన వాటిని, నేను, గుడ్డిగా విని, నమ్మను..." అవని ఆలోచనల్ని

పసిగట్టినట్టు పలికేడు, చిత్రకారుడు.

"...లోకనాథం పెద్దమనిషి. అతగానితో వైరమొద్దన్నాను. ప్రతాపనాయుడు, విన్నాడు కాదు..." వో సందర్భంలో, తన తండ్రి అన్నమాట గుర్తొచ్చింది అవనికి. తండ్రి గూడా – లోకుల్లోని వాడేనా....?

ఎన్నాళ్ల కిందటిదో, వొక దృశ్యం గుర్తొచ్చింది అవనికి. హైస్కూల్లో చదివే రోజులు అవి – చెప్పుకొచ్చింది.

ఆ రోజు సాయంత్రం, మేము స్కూలు నుండి యింటికి తిరిగొచ్చేసరికి, ప్రతాపనాయుడు, తన కూతుర్ని, కొడుకునీ మా అమ్మకప్పజెప్తూ – అత్తా, యీళ్లని నీ చేతుల్లో పెడ్తన్నాను. మీ పిల్లల్తోపాటు పెంచి, పెద్దచెయ్యాల – అని చెప్పి, తిరుగు ప్రయాణమయ్యేడు. పిల్లలిద్దరూ – ఎలిమెంటరీ స్థాయి. మా అమ్మ యెంతో ఆనందంగా వొప్పుకుంది. అటువంటి ప్రత్యుపకారమేదో చేస్తేగాని, అతని రుణం తీర్చుకోలేనన్న భావం, మా అమ్మలో వుండేదేమో! ప్రతాపనాయుడు, గరికపాలెం తిరిగి వెళిపోయేడు, పిల్లల్ని వొదిలేసి.

గరికపాలెం – మా అమ్మ కన్నవారి ఊరు. గంటేడ ముత్యాల నాయుడికి ముగ్గురు కొడుకులు. ఆడపిల్ల – లక్ష్మీదేవి అంటారు, ఒక్క ఆడపిల్ల పుట్టినా బాగుణ్ణు అని అనుకునేవాడు ముత్యాల నాయుడు. చాన్నాళ్ల తర్వాత, పెద్ద కొడుకు పెళ్లిరోజు నాడు – ఆడ బిడ్డ పుట్టింది! ఆవిడే, మా అమ్మ.

"...నేను పుట్టిన రెండేళ్లకి, ప్రతాపనాయుడు పుట్టేడు. అదిగో ఆగదిలోనే... ఆ మంచమ్మీదనే, అది 'పురిటిగది', అని, వోసారి మా అమ్మ, మా తాతగారింట, ఆ గదిని చూపించింది...

అవని చెప్తూ ఆగి, ఊపిరి పీల్చుకొని, మళ్లీ, ఆ సాయంత్రపు దృశ్యాన్ని కొనసాగించింది.

ఆ సాయంత్రం ప్రతాపనాయుడు వెళిపోయాక, పిల్లలందరమూ అవీ యివీ కబుర్లు చెప్పుకున్నాం. కాసేపు చదువుకున్నాం. రాత్రి భోజనాలు అయ్యేక, మా అందరికీ వొక దగ్గర పడకలు వేసి, మాతో ముచ్చట్లాడ్తూ మా అమ్మ, తన బాల్యంలో జరిగిన వొకానొక ఘటనను, వణికిపోతూ చెప్పుకొచ్చింది.

ఆ రోజుల్లో, రైతుకుటుంబాలు కొన్ని – శివరాత్రి రోజుల్లో తీర్థయాత్రలు చేసేవి. గరికపాలెంలో ముత్యాల నాయుడు యేటా కుటుంబంతో యాత్రలకెళ్లేవాడు. ముత్యాలనాయుడు చనిపోయేక, కొడుకులు కొనసాగించేరు. ఒక యేడాది శ్రీకూర్మం, మరో యేడాది శ్రీ ముఖలింగం, యింకో యేడాది మహేంద్రగిరి – యిలా యాత్రలు!

అప్పట్లో, యిన్ని బస్సులూ, రైళ్లూ లేవు. దూరాబారాలయితే, రైలు ప్రయాణం! రమారమి దూరాలయితే, యెవురో బస్సు లెక్కేవోళ్లు గానీ, అంతోయింతో పూటున్న రైతులు, స్వంత ఎడ్లబండ్ల మీదనే ప్రయాణాలు సాగించేవారు.

బండ్లను కూడా – ప్రయాణాలకు అనువుగా తీర్చిదిద్దేవారు. బండి మీద వెదురు తడకతో గూడు కట్టేవారు, ఎండా వానలను అడ్డడానికి! బండి లోపల – గడ్డి కూరిన గోనె పట్టాన్ని పరుపులా వేసేవారు. బండి పఠ్రాము కింద వొక గోనెసంచీ పెద్దది వేలాడదీసేవారు, దాంట్లో బట్టలూ, భత్యపు సామాన్లూ వుంచేవారు. ముందుగా నుండే బండి మొగకు కిందున – హరికెన్ లాంతరు, రాత్రిపూట వెలుగు కోసం! ఇక, బండి ఎడ్లో...? మైసూరెద్దులు! మెడలో గంటలు మువ్వలు! ఎడ్ల గిట్టల సవ్వడి, మువ్వల సవ్వడి, మెల్లగా ఊగేట్లుండే బండిలో ప్రయాణం పసందుగా వుండేది.

యాత్ర రోజులకు సరిపడా బత్తెం వుండేది గదా, యాత్రా స్థలానికి వెళ్లేక, అక్కడ నదిలో స్నానాలు జేసి, దైవదర్శనం జేసి తిరిగొచ్చి – ఆ నది ఒడ్డున యిసుక పర్ర మీద, మూడురాళ్లతో పొయ్యి జసి, కర్రా కంపా యేరి తెచ్చి, పొయ్యి అంటించి, వంటా, వార్పూ, భోజనాలు! సాధువులకూ, బిచ్చగాళ్లకూ అన్నదానాలు! ఆ తర్వాత యాత్రా స్థలమంతా తిరిగి చూడటం, దేవుడి బొమ్మల పటాలు, ప్రసాదాలు, సెనగలు, కర్జూరాలు, కుంకుమ, పూసలు, గాజులు యిలాగ ఏవేవో కొనుక్కోవటాలు! తీసుకెళ్లిన డబ్బా ధస్కం, బత్తెపు గింజలూ ఖర్చుజేసి, సరదాగా కాలం గడపడం, పంటలూ, పశువులూ, పనీపాట్లూ, బతుకు యాతనలూ మరిచిపోయే తీర్థయాత్రలవి!

ముగ్గురు అన్నదమ్ముల కుటుంబాలూ, మూడు బళ్లతో శ్రీముఖలింగం చేరుకున్నవి. ముఖలింగేశ్వర ఆలయం – మట్టిరంగు రాతి నిర్మాణం. ఒడియాబ్రాహ్మలు పూజార్లు. ఓంఢ్ర రాజ్యపు ఆనవాళ్లుగా – ఆలయం! ఊరంతా, యిరుకు వీధులు. ఊరిబయట వంశధార నది, తరతరాల పురాతన జీవధారలా! పూజా పునస్కారాలు పూర్తి అయినాక, మధ్యాహ్న భోజనాలు జేసి బయల్దేరేరు. మరుసటి రోజు మహాశివరాత్రి. ఆ రోజుకి – నాగావలీ, సువర్ణముఖీ నదులు కలిసే తీర్థప్రాంతం. “సంగం” చేరుకోవాలనీ, అక్కడి నించి, తిరుగు ప్రయాణం అనుకున్నారు.

ముగ్గురన్నదమ్ముల బళ్లూ, కదిలేయి. ముందర పెద్దవాడి బండి! మా అమ్మ వుందట, ప్రతాపనాయుడితో పాటూ, ముందర బండిలో.

అవని కాసేపు ఆ దృశ్యాన్నంతట్నీ తల్చుకొని, ఆ తర్వాత యేం జరిగిందో, వాళ్ల అమ్మ మాటల్లో చెప్పసాగింది.

“...ముందర బండిలో, పెద్దవదినా, ప్రతాపనాయుడూ, వెనకబళ్లల్లో చిన్నన్నలూ,

వాళ్ల కుటుంబాలూ. శ్రీ ముఖలింగం నుంచి బయల్దేరి చీకటిపడే వేళకి ఆమదాలవలస చేరేం. కొంతసేపు ఆగితే, ఎడ్లకీ అలసట తీరుతాదని, మనకీ నిద్ర తీరుతుందనీ చిన్నన్నయ్య అన్నాడు. ఎవరో వైశ్యుని సత్రం వుంటే, అక్కడాగి, వంటా వార్పూ చేసి, తిని నిద్రపోయేం... కాసేపటికి, చుక్క పొడిసింది లెగండి, లెగండన్నాడు పెద్దన్నయ్య."

మళ్లీ బళ్లు కదిలేయి. చుక్క యెక్కడ పొడిచిందో, యేటో, ఆమదాలవలస దాటిన తర్వాత అంతా చీకటే, చీకటి. ఆకాశం ఆర్పేసిన వంట పొయ్యి లాగ, నల్లగుంది. ఎడ్లు – నెమరు వేసుకు నడుస్తున్నాయేమో, బళ్లు నెమ్మదిగా వెళ్తున్నాయి. ఎడ్ల మెడల్లోని మువ్వలూ, గంటల శబ్దం గూడా, చిన్నగా సత్తులోహాల చప్పుడులా విన్పిస్తోంది. అలాగలాగ, అందరికీ మళ్లీ నిద్ర కమ్మేసింది. బళ్లు తోలేవారూ నిద్రబోయేరు. తొలికోడి కూతకు – 'నవగాం' దాటినాయి బళ్లు. కాసేపటికి, మువ్వల చప్పుడాగింది. బళ్లు ఆగేయి. ఎడ్లు నిలబడి పోయేయి....

"...పెద్దన్నయ్యకి మెలకువ వొచ్చి ఎడ్లని అదిలించేడు. అవి కదలటం లేదు. చూస్తే, చీకటి. చుట్టూ అడవి. ఎడ్లు – చెవుల్ని రిక్కించి, ముక్కుపుటాలు బిగించి, బుసగొట్టి శ్వాసిస్తున్నాయి. ముందుకి అడుగెయ్యటం లేదు. జంతువేదో అలికిడైతే యిలాగే ఎడ్లు ఆగుతాయిగానీ, వెంటనే కాళ్లు దువ్వీ, తోకల్ని విసురుకుంటూ, మోరలెత్తి చూస్తాయి, మీదకి వెళ్తాయి గానీ యిలాగ నిలబడిపోవు! జంతువు కాదు, దొంగలు – అని ఊహించి, గభాల్న బండిలోని బాణాకర్ర తీసి – దొంగలర్రా, దొంగలు! దోవకాసేరు, తియ్యండి బాణాకర్రలని, తమ్ముళ్లకు కేకేసి, ముందుకు నడిచేడు. వెనక తమ్ముళ్లు నడిచేరు. ఏం జరుగుతుందో తెలీదు. నిద్రలేచిన ఆడవాళ్లూ, పిల్లలూ భయంతో బిక్కచచ్చిపోయి, అందరూ ముందు బండిలోకి చేరేరు.

కేకలూ, అరుపులూ విన్పిస్తున్నాయి. ప్రతాపనాయుడు, వెళ్లబోతే అందరం ఆపేసాం. పెద్ద కొట్లాట జరిగింది. దొంగలకి బాగా దెబ్బలు తగిలేయి, గానీ యెక్కువ మంది వున్నారట. దెబ్బతిన్నవాళ్లు పారిపోతే, మిగిలిన వాళ్ళొస్తున్నారట. చిన్నన్నలిద్దరికి బాగా దెబ్బలు తగిలేయట, తలల మీద! పెద్దన్నయ్య మరేమి ఆలోచించాడో, వెనక్కి తిరిగొచ్చి; బండిలోని పువ్వుల కొరడా, యిదిగో వీళ్ల నాన్న చేతికిచ్చి – ప్రతాపనాయుడూ కొరడా ఝళిపించు. కుటుంబాన్ని భద్రంగా యింటికి చేర్చు. బతికితే వొచ్చి కలుస్తాం. లేదా, యీ కుటుంబాలకి నువ్వే దిక్కు అనన్నాడు. అంతే, వీళ్ల నాన్న కొరడా అందుకున్నాడు. ఎడ్లని అదిలించేడు. వాటికి గూడా, యేమి బోధపడిందో, నాలుగు కాళ్లూ యెత్తి పరుగెత్తేయి. అప్పటికి, వీళ్ల నాన్నకి మన విశ్వం వయిసుంటాది. ఆ చీకటీ, ఆ కొట్లాటా, అన్నయ్యల చావులూ! మా అమ్మ, దుఃఖంతో మాటాడలేకపోయింది.

"...అంటే? ఆ కుటుంబాలకు, ఆ బాలుడే పెద్దదిక్కు అయ్యేడా?" ఆశ్చర్యమూ, ఆవేదనా కలిసిన గొంతుతో, ప్రశ్నించేడు చిత్రకారుడు.

"...ఔను, అప్పుడు ఆ కుటుంబాలకూ, తర్వాత ఆ గ్రామానికీ ఆతనే దిక్కు అయ్యేడ"ని చెప్పేడు విశ్వం.

"...నన్నొకసారి, ఆ గ్రామానికి తీసుకెళ్తారా?" అడిగేడు చిత్రకారుడు.

* * *

గరికపాలెం, ఓ మోస్తరు గ్రామం. రెండో, మూడో డాబా యిళ్లూ, మిగిలినవి పెంకుటిళ్లూ. విశాలమైన వీధులు. వీధి కూడళ్ల వద్ద పెద్దపెద్ద బోర్డులు! వాటి మీద -పంటల గురించిన విషయాలూ, రైతుల అనుభవాలూ; మార్కెట్ ధరవరలూ వగైరాలు, వూరి వారు యెవరో వొకరు రోజూ రాస్తుంటారు. ఊరి మధ్య వీధి కూడలిలో, వొక పెద్ద నల్లబోర్డు! అదే గోడపత్రిక. రాష్ట్రీయ, జాతీయ, అంతర్జాతీయ ముఖ్యవార్తలూ, వార్తా వ్యాఖ్యలూ రాస్తారు. తొలి రోజుల్లో ప్రతాప్‌నాయుడు రాసేవాడట. తర్వాత్తర్వాత, ఊరి యువకులు దాన్ని కొనసాగిస్తున్నారట. ఒక్కోసారి, తెల్లవారే సరికి, ఊరిలో జరిగిన విశేషాంశం, గోడపత్రికలో వచ్చేదట, మంచికి అభినందనా, చెడుకి నిరసనా కన్పించేదట.

వీధులన్నీ కంకర రోడ్లేగానీ, పరిశుభ్రంగా వున్నాయి. ప్రభుత్వ చాలీచాలని నిధుల్ని, కొన్ని వీధుల్లో ఖర్చు జేసి కాంక్రీటు రోడ్డు వేసే బదులు, ఆ నిధుల్తో అన్ని వీధుల్లోనా కంకరరోడ్డు మంచిదన్నాడట ప్రతాప్‌నాయుడు.ఇంకా నిధులు మిగలగా - ఊరి నుండి పొలానికి పోయే దోవలన్నీ, కంకరపోసి, బాగుజేసారు.

ప్రధాన వీధిలో వొకచోట పంచాయితీ కార్యాలయం. అదీ, మూడు గదుల పెంకుటిల్లు. చుట్టూ వెదురు కంప ప్రహరీ. కార్యాలయం దాటి, ముందుకుపోతే వొచ్చే కూడలికి ఈశాన్యంగా విశాల మైదానం. అందులో ఒకప్రక్క గ్రామ దేవత గుడీ, యెదురుగా పెద్ద ఆడిటోరియం. ఇది మాత్రం స్లేబు వేసిన బిల్డింగ్. గ్రామస్తులందరికీ, ఆడిటోరియం సాంస్కృతిక సంబరాల వేదిక. కూర్చునేందుకు వీలుగా సిమెంట్ బెంచీల వరుసలు! అక్కడే, గ్రామమొత్తానికి ఉమ్మడి టీ.వి. ఒకటి, పెద్ద సైజు తెరతో వుంది. దాంట్లో వార్తలూ, విజ్ఞాన విశేషాలు మాత్రమే చూస్తారట. రాత్రి పదిగంటలు దాటేక, ఆ టీ.వీ గూడా బందవుతుంది. ఊరి మొత్తంమ్మీద రెండో, మూడో మోటారు సైకిళ్లు గానీ, ప్రతి యింటికీ రెండుకి తక్కువ లేకుండా సైకిళ్లున్నాయి. స్త్రీలు గూడా - సైకిళ్ల మీద, పాలకేన్లతో, కూరగాయల గంపల్తో, గడ్డిమోపుల్తో కన్పించేరు.

తెల్లవారు జాము ప్రభాత భేరీ మ్రోగుతుంది. ఊరు మేల్కొంటుంది. ఇల్లూ, వాకిలీ ఊడ్చే చీపుర్ల శబ్దాలు, కల్లాపినీళ్ల గలగలలు, మజ్జిగ చిలికే కవ్వం సవ్వడులూ,

కోనేటికి నడిచే కడవలూ, కావిళ్లూ, పశుల దూడల అరుపులూ, పక్షుల కిలకిలలు, జంగం శంఖం నాదం, జమ్మలయ్య జనపద గీతాలాపన – మేల్కొన్న సకల ప్రకృతీ అనుభూత మయ్యింది, ఆ ఉషోదయాన, ఆ ఊరిలో!

ఊరి ముందరి కోనేరు – ఊరి హృదయంలా స్వచ్ఛంగా వుంది. కోనేటికి రెండు చోట్ల, మెట్లతో రేవులు, గట్టుమీద చుట్టూ పూల మొక్కలు! చిత్రకారుడు తన్మయంగా చూస్తుంటే–

"...యీ కోనేటి గట్టు మీద పూలతోటలూ, ఆడోళ్లకి మగాళ్లకీ వేర్వేరు రేవులూ – ఒకే వొక్క రాత్రి సృష్టించేడు ప్రతాప్‌నాయుడు! ఊరిలోని, ఆడామాగా, ముసిలీముతగా, పిన్నా పెద్దలందర్నీ కదిపి, రాత్రంతా పనిజేయించి, తెల్లవారేసరికి పూర్తి చేసాడు. ఆ రాత్రి నేనూ శ్రమదానం చేసాను..." యేనాటి ముచ్చటనో గుర్తుకుతెచ్చుకు చెప్పాడో రైతు.

ఎక్కడెక్కడ ప్రతాప్‌నాయుడి ముద్రలున్నవో, వాళ్లు చెప్తుంటే ఆ గ్రామంలో ప్రతాపనాయుడి ముద్ర పడని ప్రదేశమే లేదన్పించింది. ప్రదేశమే కాదు, హృదయం గూడా లేదన్నట్టుగా కోనేటి దోవలో వొక ముఖద్వారం, యిటీవలే నిర్మించినట్టుంది! ముఖద్వారం మీద "ఆకాశాన్ని చూసి, అతణ్ణి చూడు! అతడు, మండే సూర్య 'ప్రతాపుడు' అన్న అక్షరాలు అందంగా చెక్కివున్నాయి.

కోనేరు దాటేక, విశాల ఆవరణలో పాఠశాల! పాఠశాలే గాదు, కళాశాల గూడా. ప్రాథమిక పాఠశాలగా ఆరంభమయి, ఇంటర్ మీడియట్ వరకూ విస్తరించి కళాశాల అయ్యింది. విడివిడిగా, యే తరగతికి ఆ తరగతి భవంతులు. ప్రభుత్వ ఆధీనమే గానీ, అజమాయిషీ గ్రామస్తులదే. ప్రభుత్వ ఉపాధ్యాయుల్తో పాటూ, ప్రజల విరాళాల్తో కొందరు విద్యా వలంటీర్లు గూడా వున్నారు. ప్రాథమిక విద్యకు ప్రభుత్వం ప్రకటించిన విద్యావేళలేగానీ; ప్రాథమిక స్థాయి దాటిన తర్వాత విద్యకు ఉదయం ఎనిమిది నుండి రాత్రి ఎనిమిది దాకా తరగతులు నడుస్తాయి. ఏ వేళలో, యే సబ్జెక్టు బోధిస్తారో టైం టేబులుంటుంది. ఆ ప్రకారం, ఆ వేళకే, ఆ సబ్జెక్టు బోధించే ఉపాధ్యాయులూ, నేర్చుకొనే విద్యార్థులూ వొస్తే చాలు! మిగిలిన వేళల్లో యే పనిపాటో చేసుకోవచ్చు. ఇంగ్లీషు, హిందీ భాషలు గూడా మాతృభాష తర్వాత నేర్పుతారు!

విద్యాలయం దాటేక కొద్ది దూరంలో ఆసుపత్రి. అది దాటేక బజారు వీధి. అక్కడి నుండి ఊరిలోకి, వీధులు దారి తీస్తాయి. ప్రధాన వీధి గుండా పోతే, ఊరికొసన, పశువుల ఆసుపత్రి భవంతీ, దాని ప్రక్క విశాల ఆవరణలో పెద్ద పశువులశాల వుంది. గ్రామస్థుల ఉమ్మడి పశువులశాల అది. ఎవరికి కేటాయించిన స్థలంలో వారు తమ పశువుల్ని కడతారు. ఇతర గ్రామాల్లా యిళ్ల, ముందరో, వెనకనో పశువులశాలల్లేవు యిక్కడ.

ఆ పశులశాలకు యెదురుగా కమ్మరిశాల, కుమ్మరి ఆములూ, మేదరి బుట్టలు అల్లే పనివారూ, రకరకాల గ్రామీణ చేతివృత్తుల ఆవాసాలు కన్పించేయి.

మొత్తమ్మీద గ్రామమంతా ఒక ప్రణాళికతో నడుస్తున్నట్టుగా, వివిధ విశిష్టతల్తో, విపరీతంగా ఆకర్షించింది చిత్రకారుణ్ణి. పట్టణాలను అనుకరించే, పట్నపు మార్కెట్లకు వాకిళ్లుగా మారే గ్రామాలనే చూసేడుగానీ యిటువంటి గ్రామాన్ని చూడలేదాయన. ప్రతాపనాయుడు కోర్టుకేసు సందర్భంగా మీడియా ద్వారా కొన్ని విషయాలు తెలిసినా, యిన్ని విశిష్టతలు తెలీవు. ఈ గ్రామం, యిలా, యీ విశిష్టతలతో సజీవంగా నిలవాలని కోరుకున్నాడు మనసులో. అంతలో అందుకు మరెందరు బలిగావాలో గదా – ప్రతాపనాయుడ్ని తల్చుకొని నిట్టూర్చేడు!

"...ఔనూ, యీ గ్రామం యిక ముందు గూడా, యిలా జీవిస్తుందా?" అణచుకోలేని ప్రశ్న చిత్రకారుని నోటివెంట.

అవనీ, విశ్వం ఆ ప్రశ్నలోని లోతుల్ని ఆలోచిస్తున్నారు. వారితోపాటే వున్న ముగ్గురు నలుగురు వ్యక్తులు, అది ప్రశ్నే కాదన్నట్లు చూసి, అక్కడే వున్న, ఒక బోర్డు మీద "ప్రపంచం ఒక పద్మ వ్యూహం – వ్యవసాయం తీరనిదాహం" అని ఒకతను రాస్తే, అది చదివి, మరొక వ్యక్తి 'ప్రపంచం' అనే పదాన్ని చెరిపి, 'మార్కెట్' అని రాసేడు. మూడోవాడు, ఔనన్నాడు.

"...యీగ్రేమమేటి? ఈ అయిదారు ఫిర్కాల్లో, యే గ్రేమం బతకాలన్నా, లోకనాధం బాబు అనుగ్రహముండాల! లేన్నాడు, ఊరు వల్లకాడయిపోద్ది..." అని చెప్పాలనుకుని, జంకిపోయేడు. ఊరుకోలేక – బావూ, ఊరు చూసేడం అయిపోయింది గదా, యిక యెళిపోదుమా అని చిత్రకారుణ్ణి అడిగేడు, జోగయ్య.

"...ఏది చూసీడిం అయిపోయింది? ఊరంటే, యిల్లూ, వాకిళ్లూ, వీధులేనా?" అని కసురుకున్నాడు చిత్రకారుడు. అందుకు జోగయ్య – "మనిసంటే, ముక్కుమొగమూ రూపురేకలే కావు అని చెప్పిన తవరు, ఊరంటే వీధులూ, యిల్లూ, వాకిళ్లని వొప్పుకుంతారా? వొప్పుకోరు చూసీయండి. యింకా చూసీయండి. మట్టీ మసేనం, అంతా చూసేసి, గీసీయండి బొమ్మలు.." అని, మనసులో గొణుగుకో సాగేడు. జోగయ్య అనుకున్నట్టుగానే, చిత్రకారుడు ఊరి మీదుగా, పొలాల వేపు దారితీసేడు.

గ్రామానికి మూడు దిక్కులా, మూడు పెద్ద చెరువులు. వాటికింద పల్లపు భూములు. ఉత్తరం వేపు మాత్రం మెట్టభూమి. మూడుదిక్కుల పల్లపుభూమికీ నీటివసతి చెరువుల్లోకి వచ్చిపడే కొండల జలధారలు. అక్కడక్కడా, బోర్లూ, నూతులూ గూడా కన్పించేయి.

అది జనవరి నెల మొదటివారపు దినాలు. పొలాల మధ్య అక్కడక్కడా కుప్పలు బోసిన వరిపంట, సూర్యకాంతికి స్వర్ణరాశుల్లా కన్పిస్తున్నాయి. చిత్రకారుడు, ఓ పంట

కుప్ప దగ్గరకు వెళ్లి, ఆ స్వర్ణరాశిని పరవశంగా చూసి, ఆ కుప్పలోంచి, ఓ ఎన్ను కంకిని లాగి, ముద్దాడి, తన సంచీలో భద్రంగా వుంచుకున్నాడు. పంటకుప్పలుగాక, మిగిలిన భూభాగమంతా, ఆకుపచ్చని పెసర, మినపమొక్కల్తో భూదేవి కట్టిన పచ్చకోకలా వుంది. ఆ అపరాల పంట అందిన తర్వాత, ధాళ్వా పంటకు సిద్ధం చేస్తారు. తూర్పువేపు పొలాల్లో వరిపంట మాత్రమే వేస్తారు.

పడమట దిక్కు పొలాల్లో – పత్తీ, మిరప, పొద్దుతిరుగుడు, పామాయిలూ వంటి వ్యాపార పంటలు. దక్షిణ దిక్కు పొలాల్లో, చెరకూ, అరటితోటలు! ఉత్తరం వేపు మెట్ట భూముల్లో – చోడి, ఉలవ, జొన్న, కంది వంటి పాతకాలపు ఆహారపంటలు పండిస్తారు. అక్కడక్కడా, మామిడి, సపోటా, జామ వగయిరా పండ్లతోటలు గూడా కన్పించేయి. అన్ని దిక్కుల భూములకూ – బళ్లూ, పశువులూ, వాహనాలూ, మనుషులూ తిరిగే వీలుగా దోవలున్నాయి. చెరువుల నుండి, పొలాలకు నీరుపారే ప్రధాన కాలువల వద్ద, బోర్డులున్నాయి. వాటి మీద, యెప్పటికప్పుడు, నీటి సరఫరా వివరాలు, సూచనలూ రాస్తుంటారు. ప్రతీ బోర్డుకీ, బోర్డరు మీద అందంగా "ప్రకృతి నుంచి నీకు కావాల్సినంత మేరకు తీసుకో. మళ్లీ, బదులుగా నువ్వు యివ్వగలిగింది యిచ్చుకో" – వంటి సూక్తులు రాసి వున్నాయి. ఔను గదా, ప్రకృతిని దోచుకుంటే, కొసకు నీకు శూన్యమే మిగులుతుంది గదా! చిత్రకారుడు – ఆ సూక్తులు గల వొక బోర్డుని, అక్షరమక్షరమూ చేత్తో తడిమి, తడిమి చదువుకున్నాడు మళ్లీ, మళ్లీ! ఆ తర్వాత, అక్కడ నిలబడి చుట్టూ చూసేడు – కనుచూపు మేర భూమి యావత్తూ ఉపయుక్త ఉత్పత్తి కేంద్రంగా కన్పించింది.

"...కడుపుకి తిండి కోసం – ఆహార పంటలూ; యితర అవసరాలకు కావలసిన డబ్బుకోసం, వ్యాపార పంటలూ; జోడెద్దుల బండి నడిపినట్టుంది గ్రామం..." అనన్నాడు చిత్రకారుడు! అతని మాటలకు, అవని యేదో చెప్పబోయి ఆగింది. ఇంతలో, అక్కడికి గడ్డిమోపుతో వొచ్చిన యడ్ల పోతయ్య. ఆ మాటలు వినీ–

"...రెండు రకాల పంటల, బతుకుబండి కూలిపోయింది బావూ, కూలిపోయింది. మరియిక రెండు వుండవు! బతుకులు మళ్లా మొదలుకొస్తాయి..." అనన్నాడు. తల మీద గడ్డి మోపు భారంగా వుంది యడ్ల పోతయ్యకు.

అతనికి ఆ గడ్డి మోపు కంటే, భారమైన గతం, కదలాడింది మనసులో...

❊ ❊ ❊

"...వోయ్ ప్రతాపనాయుడో, జనుము జల్ల గూడదా; మెట్టమీద? సంక్రాంతి ముందర, జనప పంట అందతాది. సొమ్ము చేతికొస్తాది..." ప్రక్కగా మెట్టు భూమ్మిద, కంది విత్తనాలు జల్లుతోన్న ప్రతాపనాయుడ్ని అడిగేడు, యడ్ల పోతయ్య.

జనపనార పంట కొనుగోలు కోసం, పట్నంలో షాపులూ, గోదాలూ నిర్మించి, వ్యాపారానికొచ్చేరు మార్వాడీలు. జనప పంటకు మదుపులిచ్చి, రైతుల్ని ప్రోత్సహించేరు. పంటకు ధర గూడా బాగా పలికింది. సరిగ్గా, సంక్రాంతి ముందు పంట అందటం, అమ్మకమూ అవటం, చేతుల్లో రూపాయలు ఆడటంతో – పట్నంలో, సంక్రాంతికి సరుకులూ, కొత్తబట్టలూ కొని, వెనకా ముందూ చూడకుండా ఖర్చు చెయ్యనారంభించేరు రైతులు. ఒక్క ప్రతాపనాయుడే, జనుము పంటకు దిగలేదు. సంక్రాంతికి సందడి గూడా, యేముండేది గాదు. కుటుంబంలో, మగవాళ్లందరికీ వొకే తాను కొనేసి, కుట్టించే వాడు. ఆడవాళ్లకి, కొరసవాడ నేత చీరలు కొనేవాడు. ఇంట్లో పెంచిన కోడి పుంజుల్నే 'కనుమ నాడు కోయించేవాడు. చోడి అంబలి యెక్కువగా, వరి అన్నం కొంచెంగా తినేవారు.

ప్రతాపనాయుడు, చిన్నగా నవ్వి, నాగేటిచాలులో కంది, విత్తులు జల్లసాగేడు. పోతయ్య తన పొలం నుండి, ప్రతాపనాయుడి దగ్గర కొచ్చి, అతని చాలు వెంట నడుస్తూ – "...ఓయ్? పిల్లి అన్నతర్వాత, పాలుకోసరం పరిగెత్తాలవోయ్? యిదిగో, మార్వాడీలు, జనుము పంటని నేర్పినారా? అవతల, యెక్కడోళ్లోగాని చెరుకూ, పొగాకూ గోదాంలు కడతన్రు. రూపాయలు – యిలాగ అడగ నోడిదే పాపం, చేతిల పోసెస్తన్రు. ఇపుడంతా, రూపాయిల తోటిదే గదా యవ్వారం? పరిగెత్తాలవోయ్..." అని బోధించేడు.

"...పరిగెడితే, పిల్లికి పాలు దొరుకుతాయిగాని, రైతోడికి నీళ్ళు దక్కవు. పట్నంలోని గోదాంని నమ్మి – నా యింటిలోని గాదె నింపడానికి పనికిరాని, పంట పండించను, నా గాదె నిండితే నాకు సాల్ను."

"..వోయ్ రూపాయలు జల్లేసి, కొన్నామంతే – గాదె నిండడం బ్రెమ్మాండం కాదోయ్. సూడవా, మీ మందరం మరి గాదెలు నింపమా?"

"...నా గాదె నిండిన పంట పండించి, తర్వాత గోదాంల కోసరమూ పంటకి దిగతాను. జూదంకి దిగినానంతే – నష్టంకి తట్టుకోని నిలబడి, ఆడే శక్తి వుండాల! అప్పుడు, నేనూ ఆడతాను జూదం.."

* * *

యడ్ల పోతయ్యకు, యెపుడు ప్రతాపనాయుడ్ని తలుచుకున్నా యిదే గుర్తొస్తుంది. ఆ తర్వాత, గుండె నిండా దుఃఖం నిండుతుంది. గత పదిరోజులుగా పోతయ్య, పొలాన పంట చేలతో, గాడి వెంబడి పశువుల్తో, తానూ–

"...ఔను. అది జూదమే. మేము వ్యవసాయమనుకున్నాం. పంట పంటకీ, రూపాయల గుత్తులు పండతన్నాయనుకున్నాం. పంటలు మార్చినాం. పట్నం మార్కెట్ – యెటు పరుగెత్తమంటే, అటు పరుగెత్తాం. గోగునార, పొగాకు పంటతోటి ఆరంభించి,

చెరుకు, పామాయిల్, పత్తి లాంటి మార్కెట్ పంటల్నే నమ్ముకున్నాం. మార్కెటుకీ, పంట పొలాలకీ మధ్య రైతుకి యెరుకగాని వాణిజ్య మార్గం! అది పద్మవ్యూహం!

హ..హ్..కాదు, కాదు, అది శకుని మాయాద్యూతం! శకునెవుకు? బుల్లెటుగోడు గదా? ఆడిచేత, పాచికలు వేయించినోడు, కౌరవ రాజు యెవుడు? లోకనాధం గదా? ఔనౌను. మనకి తెలీదు ప్రతాపనాయుడికి తెల్సు. చెప్పేడు. మనము విన్లేదు! విన్నామా? ఔనౌను, విన్నాం! ఎప్పుడు? చేతులు కాలిన తరాత...? ఇపుడో...? చేతులేటి? బతుకులే కాలిపోనాయి! దేవుడే కాపాడాల మనల్ని! నా మొకం..? ఇంకెక్కడి దేవుడు...? దేవుడే చచ్చిపోయేడు. చచ్చిపోయేడు. చంపేసేరు, దేవుడ్ని..."

నెత్తిమీద గడ్డిమోపు నేల బడేసి, కుమిలికుమిలి యేడ్వసాగేడు పోతయ్య. ఆ రైతునెలా ఓదార్చాలో, చిత్ర కారుడికి బోధపడలేదు. సానుభూతితో చూడసాగేడు. దగ్గరగా వెళ్లి, అతని భుజాలను తట్టి, లేపబోయేడు! ఆ స్పర్శ, సరిగ్గా, ప్రతాపనాయుడి స్పర్శలా అన్పించిందా రైతుకి...

"...లెగలేను ప్రతాపనాయుడూ, లెగలేను. మొలబంటిలోతు బురదల కూరుకు పోనాను. కాళ్లు, నిలవకుంటన్నాయి, లాగేస్తన్నాయి. నన్నెవుళూ మీదకి లాగలేరు. మునిగిపోతున్నాను..." పలవరించేడు.

చిత్రకారుడు, విస్తుబోయేడు. ఆ రైతు, యింకా, గతంలోనే ఉన్నాడు. తనఖా తీసుకున్నాడు లోకనాధం, పోనీ, తీసుకోనీ! వొద్దన్ను! గాని, మిగిలిన భూమిల పంట పండించడానికి విత్తనాలూ మదుపూ యియ్యి బావూ, అని బతిమాలేను. ఇవ్వాలా? ఇవ్వననీసేడు. అయితే యెలాగ సావాల? పంటకి మదుపూలేక, యింటిల బత్తెమూ లేక – సావేగదా యికదారి? ఏటంతేనా? అనన్నాను. ఏమో..? అననీసేడు! అతగాను యియ్యడూ, మరొకడ్ని యియ్య నివ్వడూ! ఇంటిలోన పంటలేదు, పొలాన పంట లేదు..."

ఒక సాయంత్రపు ముసురు వేళ, పశుల సాలలో, దిగాలుగా యేడ్చే పోతయ్యను, ప్రతాపనాయుడు లేవనెత్తేడు. పంటకు విత్తనాల్నీ, యింటికి తిండిగింజల్నీ యిచ్చేడు. ఆ తర్వాత, పోతయ్య పాతబాకీని తీర్చేసి, పొలం తనఖా విడిపించేడు. అలా, ఆ తర్వాత ఆ యిద్దరూ, మరికొందర్ని అప్పుల ఊబిలోంచి, బయటికి లాగేరు.

ఊరిలో, ఒక్కొక్కరూ, ప్రతాపనాయుడి మార్గంలోకి మళ్లినారు. ఒకప్పుడు, కాసుల గలగలలకు ఆకర్షితులై, ఆడంబరాల కలవాటుపడి, అప్పులంటే భయం పోయి మార్కెట్ చుట్టూ తిరిగినవాళ్లు; యింటిల్లిపాదీ వొకే తాను బట్ట కుట్టించుకుని, ధరించే ప్రతాపనాయుడి కుటుంబాన్ని 'తానుముతా' అని వెటకరించిన వాళ్లు, 'అంబలిదాకలు' అని యెగతాలి జేసినవాళ్లు – తిండికీ, బట్టకీ, కానని పంటకీ యిరకాటం పడటంతో బుద్ధి తెచ్చుకున్నారేమో!

ఆడంబరాల్ని దూరం చేసారు, ఆహారపంటలే పండించేరు, కుటుంబాలు కుటుంబాలు నాణ్యమైన తానుగుడ్డల వస్త్రాలే ధరించేరు. బతుకు బండి, దారిన పడింది!

యడ్ల పోతయ్య, దుఃఖంలోంచి తేరుకుని –

"...ప్రోనోట్ల మీద కోర్టులో కేసులు. పంటల మీద జప్తు నోటీసులు. బుల్లెటు నాయుడుగాడు – మూడు బుర్రలోడు ఆడమన్నట్టల్లా ఆడి, అల్లకల్లోలం జేసేడు. రైతుల్ని..." చెప్తూ, ఆగేడు.

"బుల్లెట్ నాయుడెవరు? మూడు బుర్రలోడంటే...?" ప్రశ్నించేడు, చిత్రకారుడు. ఆ ప్రశ్నకు, ఫక్కున నవ్వింది, అవని. మారుపేర్లతో, మనుషుల స్వభావాన్ని నామకరణం చేస్తారు ప్రజలు. అంచేత, తల్చుకుంటే నవ్వొచ్చింది అతనికి. ఆమె, వెంటనే నవ్వుని చెరిపేసి, జవాబు చెప్పబోతుంటే, యడ్ల పోతయ్యే–

"...నాలుగు బుర్రలోడు, సృష్టికర్త బ్రెమ్మ. ఇంచుమించుగ, బ్రెమ్మకి సమానమైనోడు, లోకనాధం. రూపాయి నోట్లు సృష్టించినాడు. కొత్త పంటల యిత్తనాలు, ఆటికి ఎరువులు, మందులు సృష్టించినాడు. మార్కెటు సృష్టించినాడు. మనిసిని తప్ప – అన్నీటిన్నీ సృష్టించేను, అననేవోడు, అందికని, లోకనాధంకి, మూడు బుర్రలోడు అని మారు పేరెట్టేరు జనం! నాలుగోబుర్ర వుంటే బ్రెమ్మ అయిపోడా? మనిసినీ సృష్టించీడా...?" అని చెప్పి, పోతయ్య గూడా సన్నగా నవ్వేడు.

"...ఆ, లోకనాధంకి గ్రామంలో ఏజెంట్, గంటా నరుసునాయుడు. లోకనాధం ద్వారా అప్పులిప్పించటం, లోకనాధం యిచ్చే విత్తనాలూ, ఎరువులూ, మందులూ అమ్మటం నరుసునాయుడి పన్లు. ఒక యేడాది తర్వాత, కంపెనీ వాళ్లు 'బుల్లెట్ మోటర్ సైకిల్ యిచ్చేరు. అప్పట్నించి, నర్సునాయుడు బుల్లెట్ నాయుడైనాడట..." చెప్పింది, అవని. యడ్ల పోతయ్య మళ్లీ, యెక్కడ ఆపేడో; అక్కడ్నుంచి ఆరంభిస్తూ –

"...అప్పుల కోసరం పంటలూ; పంటల కోసరం అప్పులూ! ఏదీ మానుకోలేం! ఏది, యెందుకోసరమో, యెరుకగానీ మాయ యవహారమైంది. గాని బావూ, ఆ మాయ యెరుకయింతరాత, దాన్ని జెయించడానికి, యిన్నన్ని గొడవలూ, గోసలూ, యుద్ధాలూ జరగలేదు. గెలిచినా, వోడినా, మళ్లా పోరాడినాం. మీము యెలుగులోన పోరాడినాం, అవతలోళ్లు సీకట్లోన దెబ్బగొట్టినారు. ఆ దెబ్బకి గిలిగిల్లాడిపోయీ వోళ్లం...."

యడ్ల పోతయ్యకు, వొకనాటి ఘటన కదలాడింది. సంతలో ఆ రోజు, రైతులు తమ కూరగాయ పంటల్నీ, అపరాల్నీ, అమ్మకానికి తెచ్చారు. కొనడానికి యే వ్యాపారీ ముందుకు రావటం లేదు. ఎవరో, వొకరో, అరా వొచ్చినా, కిట్టుబాటు గాని ధరకు, బేరమాడుతున్నారు. పొద్దు మలిగేవేళ కాబోతోంది, సంత విరిగిపోతుందిక – అప్పుడు,

"...వోయ్, యిచ్చీవోయ్..."

"...తీసుకో..."

"...అంత ధర లేదు..."

"...కిట్టదు మరి..."

"...అయితే, వొట్టినే కుళ్ల బెట్టుకుంతావా?"

"...పందులూ, కోళ్లేనా తింతాయి..."

"...అయితివ్వవన్న మాట?"

"...యేటి కిట్టాలవోయ్? ఆ పంటకేటి బంగారం ఎరువేస్సావా, వజ్రాల గుత్తులు కట్టేసావా? కిట్టకపోదానికి!"

"...సెవట సుక్కలు పోసినాం. కండల్ని కరగేసి పెరిగించినాం. పోని ఆటికి సొమ్ము మదుపక్కర్లేదు, అవి మా శరీరంవి. గాని, ఎరువులో? పురుగు మందులో...? ఆటి సొమ్ముకేనా – కిట్టొద్దా?"

"....అయిత్వివన్న మాట?" అని, చివరసారి అడిగేడా వ్యాపారి. యడ్ల పోతయ్య తల అడ్డంగా వూపేడు. అప్పుడే అటుగా వచ్చిన ప్రతాపనాయుడు, ఆ వ్యాపార్ని సూటిగా–

"...అయితే, కొనవన్న మాట?" అని ప్రశ్నించేడు.

"...కిట్టుబాటయితే కొననా?"

"...ఎందుక్కాదు? నువ్వెంతకి కొన్నా, దాని మీద లాభమేసుకొనే గదా, అమ్ముతావు?"

"...ధరెక్కువయితే, కొనీవోళ్లుండొద్దా?"

"...అయితే, ధర నీ చేతిల వుండాలన్నమాట?"

"...పంట నీ చేతిలుంది గదేటి?"

"...అంచేత ధర నీ చేతిలో వుంచుతావన్న మాట?"

"...అవన్నీ యేల? నీకిష్టమైతే అమ్ము, కస్టమయితే, మానీయ్..."

"...అయితె కొనవన్నమాట?"

అప్పటికి పొద్దు మలిగిపోయింది. సంత విరిగిపోయింది. దుకాణాలు యెత్తేసారు. అందరూ తిరుగుముఖం పట్టన్నారు. పంటలు అమ్ముడుపోని రైతులే మిగిలినారు. టమాటా, వంగ, బెండ, చిక్కుడు వగైరా కూరగాయలు, చోలు, మినుములు, కందులు వగైరా దినుసులు! నిలువకు పనికొచ్చేవి – బళ్లకు యెత్తించేడు. నిలువకు పనికిరాని పంటల్ని ఆ సంతలోను గుప్పబోసి వొదిలెయ్యమన్నాడు.

పట్నం వ్యాపార్లు కలిసికట్టుగా, కూడ బలుక్కొని, సంతలో పంటల ధర మీద

దెబ్బకొట్టేరు. ఇప్పుడు మనం, పట్నంమీద, ఆ వ్యాపారం మీద దెబ్బకొట్టాల. మనమే కాదు, చుట్టుపక్కల ఊళ్ల వాళ్లూ, యెంత యెక్కువ మంది కలిస్తే, అంత గట్టి దెబ్బ కొట్టగలం అన్నాడు ప్రతాపనాయుడు, అందరూ, అతణ్ణి బలపర్చేరు.

ప్రతి రైతూ, తన దగ్గరున్న డబ్బూ, ధన్యం, వొంటి మీద వెండి, బంగారం తీసుకొచ్చి ప్రతాపనాయుడుకి అప్పజేప్పేరు. ప్రతాపనాయుడు, అలా జమ చేసిన డబ్బుతో, వొక యేడాదికి సరిపడే విత్తనాలు, ఎరువులు, పురుగుమందులూ; గృహావసర సరుకులూ కొనేసి, నిల్వ చేయించేడు. రైతులందరితో సొసైటీ ఏర్పరిచేడు. గ్రామంకి కావలసినవన్నీ నిలువజేసాక సంతల్ని బహిష్కరించేడు. పట్నానికి పాలూ, పెరుగూ, కూరగాయ, పంట దినుసు యేదీ వెళ్లకుండా నిలువరించేడు. మొదట తన గ్రామం, తర్వాత మరికొన్ని గ్రామాలు కలిసి నిలబడ్డాయి. సంతలు – పంట దినుసుల్లేక, జనాలు లేక, వెలవెలబోయేయి. పట్నం పాలూ, పెరుగూ, పంట దినుసులు అందక గిజగిజ లాడింది. ఎక్కడెక్కడికో పరుగెట్టి యెక్కువ ధర యిచ్చి కొనాల్సి వొచ్చింది. అయినా సరుకు కరువుతో అల్లాడింది పట్నం!

"...దెబ్బకి దిగొచ్చేరు పట్నం సావుకార్నా కొడకలు. పంటలు మన చేతుల్లా, ధరలు ఆళ్ల చేతుల్లా – అట? దెబ్బకిదెబ్బ తీసేమనుకోండి! అయినా, యేదో వొక పితకలాటకం పెట్టీవోరు అవతవోళ్లు. గాని, ప్రతాపనాయుడు, సాగనిచ్చీవోడు కాదు.

నీళ్ల కాద, కరెంటు కాద, పంచాయితీ నిధులు కాద – యేదో పితలాటకమెట్టీవోడు, బుల్లెట్ నాయుడు. నీళ్లూ, కరెంటూ తొలుత పంట పొలాలకీ, తర్వాతే గృహాలకీ అనేవాడు ప్రతాపనాయుడు. సారాకొట్ల మూసివేత, ఫైనాన్సు కంపెనీల తరిమివేత, స్కూలూ, రోడ్లు, యివన్నీ వొకరోజుల జరిగిపోలేదు. వొక గొడవతోటి సాగిపోలేదు. ఇక ముందూ, గొడవ లేకుండా, రోజులు యెళ్లవు! గెలిసినామా, వోడినామా అని లెక్కలెయ్యిడం గాదండీ – ధర్మమా, అధర్మమా అని యిచక్షణ సెయ్యండి. లోకమ్మీద ధర్మదేవత, వొక్క కాలితోటి అయినా నడాల గానీ; అధర్మదేవత నడగూడదండీ, భూమికి భారం! భూమికి భారమయిన బతుకులు, యేం బతుకులండీ? థూత్..." అని, కాండ్రించి ఉమ్మి, నేలన పడేసిన గడ్డిమోపును, తల మీదకెత్తుకొని, విసవిసా నడిచేడు పోతయ్య...

"మార్కెట్ అన్న తర్వాత, లాభనష్టాలుంటాయి గదా?" చిత్రకారుడు ప్రశ్నించేడు. అవనీ, విశ్వం యేదో చెప్పబోయేరు అంతలో, వొక రైతు బదులు పలికేడు.

"...లాభానికి హద్దుంటాదా? వుండదా?"

"...సంప్రదాయ పంటలూ, పనిముట్లూ వీటితో మీరు అభివృద్ధి అయిపోగలం, అనుకోవడం చిత్రంగా వుంది..."

"..చోడి అంబలీ, వరన్నమే – పరమాన్న భోజనమనుకోం. నాగలే మాకు పరమ

ప్రీతి పనిముట్టు అనుకోం. యంత్రాన్ని, మా చేతిలోని నాగలిలాగా, మా సాలలోని పశువులాగా అదుపు జేయగలిగిననాడు, అందుకుంటాం. వొదలం, దేన్నీ వొదలం! అలాగని, దేని కోసరమో వున్నది వొదులుకోం..." అనన్నాడు.

చిత్రకారుడికి ప్రశ్నలాగినయి. మనసులో చిత్రపటానికి వో రూపం కల్గింది. అప్పటికి పొద్దు గూడా వాలబోతోంది. అందరూ, ఊరు దారి బట్టేరు. అవని తల్లితో మాటాడితే బాగుణ్ణన్పించింది అతనికి.

* * *

వరహాలమ్మ, చాలాసేపు లోలోపల దుఃఖంతో కుమిలిపోయింది. భోరున యేడిస్తే దుఃఖం కొంత తగ్గేది, కానీ పరాయివ్యక్తి ముందు, అలా యేడ్వలేక పోయింది. అవని, తల్లి భుజాల్ని నొక్కింది సముదాయింపుగా. విశ్వం, దిగులుగా చూస్తున్నాడు. మధ్యాహ్న భోజనాలవీ చేసి, కాసేపు విశ్రమించి, సమాచారం కోసం సంభాషణకు కూర్చుండబెట్టేడు చిత్రకారుడు.

మేనల్లుడు ప్రతాపనాయుడి జీవితం మొత్తం, వరహాలమ్మ మనసులో కలయదిరిగింది. బాల్యంలో, ఎర్రగొల్ల దొంగల దాడి నుండి, నిన్న మొన్నటి ఉరిశిక్ష వరకూ – యేటికి యెదురీదేడు. ఎప్పుడూ, యేదో కల్లోలమే. నిశ్చింతైన కాలం, క్షణమయినా లేదేమో వాడి బతుకులో నిట్టూర్చింది వరహాలమ్మ.

"...యిదంతా యేనికయ్యా? యేమవతోందయ్యా...?" అనాడు మునిమాపు సాయంకాలం వేళ, యిద్దరి పిల్లల్నీ అప్పజెప్పి, ప్రతాపనాయుడు బయల్దేరినపుడు, ప్రశ్నించింది.

ఊరిలో, యేదో ఘర్షణలు. పంటల గురించీ, మార్కెట్ గురించీ పంచాయితీ ఎన్నికల గురించీ కూడా. చాన్నాళ్లు ప్రతాపనాయుడు తన కుటుంబం గురించే తప్ప, పక్కవాడి గురించి పట్టించుకోలేదు. కుటుంబాన్ని పెంచిపోషించీ, చక్కదిద్దాక; తన కాళ్లు బలంగా నిలదొక్కుకున్నాక – పొరుగు వాడి గురించీ, ఊరి గురించీ నిలబడటం ఆరంభించేడు. అప్పుడు ఆరంభమయ్యిందా కల్లోలం?

"...వరాలత్తా, యిదంతా ముందు జాగ్రత్త కోసం. ఆపదల్ని పసిగట్టి ముందు జాగ్రత్తలు తీసుకోవాలి, యెవరైనా. ఎర్రగొల్ల దొంగల ఆపద గురించి ఎరుకలేకనే, నా తండ్రి, పినతండ్రులు బలయిపోయేరు. అంత ఆపదలోనూ రేపటికోసం, నన్ను జాగ్రత్త పరిచేడు, నా తండ్రి. అది నాకొక పాఠం! చుట్టూ శత్రువులు. రోజూ ఘర్షణ. ఎప్పుడేమవుద్దో..? వీళ్ళు పెద్దయ్యేదాకా, నీదే రక్షణ బాధ్యత. పెద్దవాళ్లయ్యేక, వీళ్లే, నన్నూ, నా ఊరినీ రక్షించాలి..." అనన్నాడు.

పిల్లలు అలాగే పెరిగేరు. అలానే తిరిగి, ఊరు వెళ్లేరు. ఊరికోసం నిలబడినారు.

వార్ని చూసిగదా, అవనీ, విశ్వం ప్రభావితమయినారు. ఇంతకీ, ఆ పిల్లలు రాలేదేమి? వాళ్లు అజ్ఞాతంలో నున్నారట, నిజమా? ఇదంతా, యిన్నేళ్ల తర్వాత, యీ సంభవ ఘటనలను. అన్నేళ్ల కిందట, ముందుగానే యింత స్పష్టంగా ప్రతాపనాయుడు ఊహించాడా? ఆశ్చర్యపోయింది, వరహాలమ్మ.

అప్పుడు, దుఃఖంలోంచి తేరుకొని, యెక్కడో జీవితపు చివరి అంచు నుంచి ఆరంభించి, చెప్పసాగింది –

"...అతను, మా యింటికి రావడం, వొక పూటల్లా కబుర్లు కలిబోసుకోడం, అదే ఆఖరుసారి! ఆ తరాత, మరి రాలేదు. మేము యెళ్ల లేదు. మళ్లా, అతన్ని బతికుండగా చూడ్లేదు..." దుఃఖపు జీర గొంతుని పట్టింది. ఆగి, మళ్లీ ఆరంభించింది–

"...వొకరోజు, లోకనాథం మామ భార్య ఫోన్. తొలుత, సంబరాలకీ, శుభకార్యాలకీ రాకపోకలు సాగితే, అలాగ సఖ్యత పెరిగితే, ఆ తర్వాత మీ మధ్య కలహాలకి సోటుండదు. మీ దాయాదులు, గ్రామదేవత సంబరాలు చేస్తారట. మిమ్మల్నీ పిలుస్తారు. నువ్వు తప్పకుండా, రా. నేను గూడా వస్తాను, అనన్నాది. నాకేమీ బోధపడలేదు..." అని ఆగింది.

చిత్రకారుడికి గూడా, యేమిబోధపడలేదు. ప్రతాపనాయుడి గురించి గాక, దాయాదుల గురించి ఆరంభించిందేవిటన్నట్టు, చూసేడు.

కిష్టం నాయుడూ, బలరాం నాయుడూ దాయాదులు. చాన్నాళ్ల కిందటే, వీరి ప్రమేయం లేకుండానే వైరం ఏర్పడింది. ఆస్తి పంపకాల దగ్గరో, పెద్దరికాల దగ్గరో, యింకేవో కారణాల వలననో యేర్పడ్డ విభేదాలతో కుటుంబాలు వేరుపడినాయి. బలరాంనాయుడి కటుంబపు ముందటి తరంవారు, ఆ ఊరికి వాయువ్యంగా ప్రవహించే నది అవతలి ఒడ్డున నివాస మేర్పరుచుకున్నారు. అదొక గ్రామమయ్యింది, తర్వాత! రెండు గ్రామాల మధ్యగా ప్రవహించే నదిలా – ఆ కుటుంబాల మధ్య వైరం ప్రవహిస్తోంది.

తన తరం వచ్చేక, యీ వైరం సమసిపోతే బాగుణ్ణు అనుకునేవాడు కిష్టంనాయుడు. ఈ వైరం వల్ల పొలాలకు ప్రవహించే నీళ్ల వద్ద, రహదార్ల వద్ద, పంటచేల వద్ద ఘర్షణ, కొట్లాట, పంటల ధ్వంసం, రహదార్ల మూసివేత, కేసులూ, కోర్టులూ, ఖర్చులూ అందుకు అప్పులు చెయ్యాల్సిరావటం. ఆడవాళ్ల బంగారు ఆభరణాలు సైతం తనఖాలు, భూముల తనఖాలు, పైకి తేలలేని ఊబిలోకి కూరుకుపోవటం...! నిట్టూర్చేడు కిష్టంనాయుడు.

ఎదుట పశులశాలలోంచి, కోడెదూడలు వొకదాన్ని వెంటదోల్తూ మరొకటి పరుగుదీసేయి. కాలిగిట్టల శబ్దం, రేగిన దుమ్మూ, ధూళీ... విసుగ్గా చూసేడు కిష్టం నాయుడు.

"...భుజాల మీద బరువు వుంతేనే లొంగుతాయి. బరువు తీసామా, మన వల్లకాదు, కొయ్యకి కట్టలేం, వొక పట్టాన లొంగవు..." వాటి వెనక పరుగుతీస్తూ, సంజాయిషీగా పలికేడు, నరిసిగాడు.

కిష్టంనాయుడుకి, నరిసిగాడి మాటల్తో, ఆ కోడెగిత్తల్లా దాయాదుల భుజాల మీద గూడా బరువు వేస్తున్నవారు...? మరి, ఆలోచించలేక, తల విదిలించేడు.

సరిగ్గా, అప్పుడు మళ్లీ, వరహాలమ్మ ఆరంభించి-

"...లోకనాథం మామ భార్య అన్నట్టుగానే, గ్రామదేవత సంబరాలకి మా దాయాదులు ఆహ్వానించారు. నీనే యెళ్లేను. ఆప్యాయంగా ఆదరించినారు. ఆడోల్లం, వాకళ్ల కొకళ్లం అల్లుకుపోయేం. మా మధ్య వైరం వుండిందంటే నమ్మలేరెవురూ - అంతగా కలిసిపోయేం. అదిగో, అక్కడ్నించి తిరిగొచ్చేక, యిలాగే యిప్పుడ్లాగే, యీ గడపలే, కూచొని, అక్కడి విశేషాలు చెప్తున్నాను..." అని, ఆగింది, ఆనాటి దాయాదుల గ్రామ సంబరాల్ని, జ్ఞాపకం చేసుకుంటూ.

రామక్రిష్ణంనాయుడు, అందుకొని -

"...సంబరం సరదాల గురించి చెప్పి; అప్పులు జేసి ఆడంబరంగా సంబరాలు జేసేకంటే, అవసరం లేని నగానట్రా కొనడం కంటే, ఆ డబ్బుని పంటల మదుపుకోసమో, పశులకోసమో ఖర్చెడితే బాగుణ్ణు గదండీ; అందుకోసం మళ్లీ అప్పు చెయ్యాల్సిన అవసరం లేకపోయణ్ణు కదండీ, అని అంది నాతో; అప్పుడొచ్చేడు ప్రతాపనాయుడు.."

"...అప్పుడు కాదు, ముందే వొచ్చి వుంటాడు, మనమే చూడలేదు, నా మాటలన్నీ విన్నాడు. నా కొసమాటకి, యేదో అన్నాడు. మీరేదో జవాబు చెప్పేరు. ఏటన్నాడపుడూ..."

క్రిష్టంనాయుడికి, నాటి దృశ్యం కదలాడింది...

"...అప్పిచ్చిన వాడు, యెందుకోసమిస్తాడో, అందుకోసమే ఖర్చు పెట్టాలత్తా. ఒకందుకు అప్పుతెచ్చి, మరొకందుకు ఖర్చుపెడితే వొప్పుకోరు..."

"...ఎలాగయ్యా, మరైతే...?" ఆవేదనగా ప్రశ్నించింది వరహాలమ్మ.

"...అప్పు చెయ్యటం, మానెయ్యటమే..." ప్రతాపనాయుడు.

"నీకేంపోయ్, ఒడ్డెక్కేసావు. బాదరబందీల్లేవు. నువ్వు, వొకరికి చెయ్యి చాపనక్కర్లేదు. మా పరిస్థితి అలాగ లేదు..." కిష్టంనాయుడు.

"...నా కష్టాలు నాకూ వున్నాయి మామా! అయితే, నేనొక దారి యెంచుకున్నాను! మీరు మరొకదారి యెంచుకున్నారు. ఎవరు బాధలు ఆళ్లకున్నాయి.

అసలుకి మామా - యిపుడు నడుస్తోన్న లోకరీతి, మానవాళికి మేలు చెయ్యదు. కీడు చేస్తుంది ఈ లోకరీతి కోసమా, యీ చట్టాలూ, శాసనాలూ, నీతీన్యాయాలూ, మతాలూ, చదువులూ..! ఛ...!"

అక్కడితో, కాసేపు యెవరూ మాటాడలేదు. భోజనం పెట్టమన్నాడు. భోంచేసి, కాసేపు విశ్రమించి, సాయంత్రం వేళ, తిరిగి బయలుదేరుతూ -

"...మామా, మీ "కారిమెరక" భూమిని, నాకు అమ్మకానికిగానీ, తనఖాకు గానీ యిస్తావా?" అనడిగేడు ప్రతాపనాయుడు.

"...అదెందుకువోయ్? పంటకి పనికిరాని తుప్పాడొంకల, ముళ్ల కంపల బంజరు భూమి?"

"...మాకు, ఊర్లోంచి బయటికి మార్కెట్‌కో, మరొక్కాడికో పంటలు తోలుకుపోయే, బంజరు భూమి వుండేదా? దాన్ని, యేవో కంపెనీలు కోసరం గవర్నమెంటు అదుపుజేసింది. ప్రక్కగా, మీ దాయాదుల మెరక భూమిని దోవగా వాడుకుంటన్నాం. వాళ్లు అడ్డుచెప్పలేదు. గానీ, ఆ మెరక భూమిని మీ దాయాదులు లోకనాథంకి అమ్మేసారు. అతను, దారి కింద మెరకభూమిని వొదల్దుగదా? వొదలమని, అడగటానికి నాకూ యిష్టం లేదు..."

"...లోకనాథం, యీ అయిదారు ఫిర్కాలకీ పెద్దమనిషి, అతన్ని కాదని వొక మార్కెట్‌గాని, వొక గవర్నమెంట్ గానీ, నడుచుకోదు. అతగానితో నీకు తగువేలవోయ్?"

"...నాకెందుకండీ అతగాన్తో తగువు? అతగానికే, అన్ని ఊళ్ల తగువులూ కావాలి. అన్ని ఊళ్ల వ్యాపారాలూ కావాలి, అన్ని ఊళ్లూ అతగాని చేతికింద వుండాల. అందరూ అతని కనుసన్నల్లో నడాల. నడిచీ వోళ్లకి మేలు యెంత జరిగిందో, కీడు యెంత జరిగిందో, మీరే ఆలోచించండి..." అనన్నాడు ప్రతాపనాయుడు.

ప్రతాపనాయుడి ఆఖరి మాటతో, అవాక్కయ్యేరు భార్యాభర్తలు. ఎన్నెన్నో జరిగిపోయిన ఘటనలు కొత్తగా అర్ధమయ్యేయి. దాయాదుల తగవులు, కేసులు, అప్పులు, వడ్డీమాఫీలు, పండగజల్సాలు, అన్నీ ఆఖరికి, తమ తమ యిళ్లల్లో ఊళ్లల్లో జరిగే, అన్ని కార్యాలకూ లోకనాథం అనుజ్ఞ అవసరమవటం బోధపడింది.

దంపతులింకా తేరుకోలేదు. ప్రతాపనాయుడే –

"...మీరా మెరక భూమిస్తే, దోవకు పోగా, మిగిలిన దాంట్లో, వొక చక్కెర మిల్లు, రైతు సొసైటీ ఆధ్వర్యాన నడపదామనుకుంటున్నాం..." అన్నాడు.

దంపతులిద్దరూ, ఆ భూమిని యివ్వడానికి అంగీకరించేరు. గానీ, అమ్మకమూ, కొనుగోలూ అనే వ్యవహారం తమ మధ్య కూడా జరగటం వారికి కిష్టం లేదు. ఉచితంగా, తీసుకోవటానికి ప్రతాపనాయుడు వొప్పుకోలేదు.

"...ఉచితంగా వొద్దు. పోనీ, అమ్మకం యిష్టం లేకపోతే, భూమికి బదులు భూమిస్తాను, తీసుకోండి..." అనన్నాడు ప్రతాపనాయుడు.

అప్పుడు, తమ బంజరు భూమిలాంటిది, వ్యవసాయోగ్యం కానటువంటి భూమి యేముంది, ప్రతాపనాయుడి వద్ద? ఏమీ కన్పడలేదు. సాగుభూమిని బదులు తీసుకోవడం న్యాయం కాదు. చాలాసేపు గింజుకున్నది, వరహాలమ్మ, అప్పుడు వొకటి గుర్తొచ్చింది.

అలనాడు మరణించిన తన తండ్రీ, పినతండ్రుల స్మృత్యర్థం వొక జ్ఞాపకగుండం నిర్మించేడు. దానికి చుట్టూ, విశాలంగా పచ్చని పచ్చిక బయలూ, దాని చుట్టూరా రకరకాల పండ్ల తోటలూ పెంచేడు. ఏటా ఆ విశాలమైన తోటలో కుటుంబమంతా నివాళులర్పిస్తారు. వరహాలమ్మ గూడా యేటా వెళ్లి, నివాళులర్పిస్తుంది.

ఆ స్థలాన్ని, బదులుగా తీసుకుంటే తన అన్నదమ్ముల స్మృతి కోసం తన భూమిని యిచ్చినట్టూ వుంటుంది, మేనల్లుడి అవసరమూ తీరినట్టు వుంటుందని భావించింది వరహాలమ్మ. ప్రతాపనాయుడు ఆనందంగా అంగీకరించేడు. రాతకోతలు అనేవి జరగలేదు గానీ, ఆ విధంగా భూమి మార్పిడి జరిగింది.

"...మేమయినా, అతనయినా, ఆ భూమిని చనిపోయినోళ్ల జ్ఞాపకార్థం వుంచుతాం గదా? అందుకే వొప్పుకున్నాడు. ఆనందంగా వెళిపోయేడు, గాని, అదే స్థలం మృత్యుదేవత అవతాదనుకోలేదు. మేము, భూమిచ్చేమో, మృత్యువిచ్చేమో...! ఆ పాపం, మాది గూడా..." అని, గొల్లున యేడ్చింది వరహాలమ్మ.

అవనీ, విశ్వం తల్లిని అనునయించ సాగేరు. కిష్టంనాయుడు కండువాతో కళ్లొత్తుకుంటూ, అక్కడ నుంచి లేచిపోయేడు. పొలాల్లోకీ, ఊర్లోకీ, తర్వాత వీధుల్లోకి ఆ తర్వాత యిళ్లల్లోకి మెల్లగా చీకటి అలముకొంది. సంభాషణ మరి కొనసాగలేదు.

* * *

తన కోసం కేటాయించిన, భవంతికి తలారి జోగయ్య వెంటరాగా, నడిచేడు చిత్రకారుడు. అక్కడి నుండి, రెండు వీధుల అవతల వుందా భవంతి. భోజనాలవీ అయ్యేక బయల్దేరేరు గదా, వీధుల్లో – అలికిడిగా వుంది. సారాకొట్టు సందడీ, కలర్ టి.వీల గోలా, యెవరో కయ్యాలాడుకుంటున్న సంసారాలూ, పశుల సాలల్లో సంసారాలూ, సంసారాలు, వుండాల్సిన చోట, ట్రాక్టర్లూ, కార్లూ, మోటార్లూ ఒక దగ్గర పేదరికం కుప్పబోసి వుంటే, ప్రక్కనే ధనస్వామ్యం మేటవేసి కన్పించింది. ఈ ఊరికీ, ప్రతాపనాయుడి గరికపాలేనికీ, చాలా తేడా అనుకున్నాడు చిత్రకారుడు.

నడుస్తూ, గ్రామాన్ని పరిశీలిస్తూ, భవంతి చేరుకున్నాడే గానీ వరహాలమ్మ చివరి మాటలే, మనసులో మళ్లీ మళ్లీ విన్పిస్తున్నాయి. ఆ భూమి మృత్యుదేవత యోలా అయ్యింది? గవర్నమెంటు స్వాధీనం చేసుకోదలచిన భూమి కోసం – గ్రామమూ, ప్రతాపనాయుడు కలిసి చేసిన పోరాట వార్తలు కొన్ని తెలుసు, కానీ పూర్తి సమాచారం వార్తా మాధ్యమాలకు గూడా తెలీదు కదా? తెలిసిన కొద్దిపాటి దాన్నే ప్రచారం చేస్తాయి మాధ్యమాలు. ఆ కొద్దిపాటి దాన్లో గూడా సత్యమెంత...? ఏం జరిగింది, అసలు...?

వరహాలమ్మ ఆపేసిన దగ్గర నుంచి అందుకొని చెప్పాలన్పించింది, తలారి

జోగయ్యకు – కాని, ఆమె దుఃఖం జోగయ్యనూ కమ్ముకుంది. భవంతికి చేరుకుని, చిత్రకారుని సరంజామా సర్దిపెట్టి, నిద్రకు పక్క సర్దిపెట్టి, ఒక దీర్ఘ విశ్వాసం తీసి –

"...బావూ, యేటి జరిగింది? పాపపున్నేలెవులివీ? నారాయుణుడు సూస్తాడు. నరుడూ సూస్తాడు, గానీ తేల్సిసెప్పడు. గాని, నారాయుడు తేలుస్తాడు! ఆ! తప్పకా తేలుస్తాడు, గానీ ఓర్సాలి! పాపం, పూరాగా పండిందాకా వోర్సాల..." అని ఆరంభించేడు జోగయ్య.

ఆసక్తిగా వినసాగేడు చిత్రకారుడు.

"...చాన్నాళ్లు, అనుకున్న ప్రకారం భూముల మార్పిడి జరిగిన ప్రకారం నడిచింది. అనుకున్నట్లు కిష్టంనాయుడి బంజరుని దోవకింద, వాడినారే తప్పా, చెరుకుమిల్లు కట్టలేదు. ఉంకో పక్క, ప్రభుత్వం అదుపుజేసిన భూమి కోసరమూ గొడవ సాగుతోంది. పోలీసులు కాల్పులు, వొక రైతు చావు, ప్రతాపనాయుడి అరెస్టూ..." వొక చారిత్రక కథనంలోని మూల మలుపుల్ని, గుర్తు జేసాడు జోగయ్య.

"...అదిగో, ఆయన జెయిల్లో వుండగా, అతని చెరకుతోటకు నిప్పంటించేరు. చెరకు తోటల పక్కగా, బుల్లెటు నాయుడి బుల్లెట్ బండి పడి వుంది. బుల్లెట్ నాయుడు, ఆ రోజు నుంచీ కన్పించలేదట..."

ప్రతాపనాయుడు బెయిలు మీద విడుదలయి, అగ్నాతవోసం వెళ్ళిపోయేడట. గ్రామసైన్యం తయారు చేసాడట. ఏటేటో వార్తలు..! ఎవురెవరో చక్రాలు తిప్పేసేరు. ఈ సమయంలోనే, ప్రతాపనాయుడి తండ్రుల స్మారకస్తలం, ఆ లోకనాధంబాబు చేతిలోకి వెళ్లింది, లోకనాధం అందులో, నూనెమిల్లు కట్టినాడు.." ఊపిరి పీల్చుకోవడానికి ఆగేడు జోగయ్య.

"...లోకనాధం చేతిలోకి యెలాగెల్లింది?"

"...ఎళ్లక యేటవతాది? కిష్టంనాయుడికి పీకలోతు అప్పులు. కొత్తగా అప్పు యివ్వడంకి హామీ కావాలన్నాడు లోకనాధం. ఆ హామీ గూడా, ఆ భూమే కావాలన్నాడు. కాదనగల్డేటి...?"

చిత్రకారుడికి మొత్తం దృశ్యం కదలాడింది. పద్మవ్యూహమేదో, ప్రతాపనాయుడి చుట్టూ...

"... ఆ తండ్రుల సమాధుల స్థలంలో నూనెమిల్లు పెట్టేడు లోకనాధం. ఎలాగ జరిగిందో, నూనెమిల్లుకి, అగ్గి అంటుకుంది. మిల్లులో వొకటో రెండో శవాలు. ఆ శవాల్లోన బుల్లెట్నాయుడి శవముందట. ఈ పాపమెవుల్ది? ఎవులుజేసారు? చక్రమెవులు తిప్పేరు? ఎవులు అమిరిపోనారు కుట్రకి? ఎవులు తేలుస్తారు సత్యాన్ని? నువ్వూ, నేనూ కాదు – ఆ నారాయణుడు తేల్సాల. ఆ! అది బాబూ, నాకు తెల్సిన వృత్తాంతం! నాకు మరి నిద్రొస్తంది.

సెలవిస్తే, గడపల కునుకుదీస్తాను...” అని సెలవు కోసం ఆగకుండానే, గడపలో నిద్రకు ఉపక్రమించేడు జోగయ్య.

చిత్రకారుడుకి, ప్రతాపనాయుడి మీదా, ఆ గ్రామస్థులు కొందరి మీద నడిచిన మిల్లు దగ్ధంకేసూ, బుల్లెట్ నాయుడి హత్య కేసూ విచారణ సందర్భంగా, పత్రికల్లో రాతలు గుర్తొచ్చేయి.

“...మిల్లు దగ్ధం చేసావా?” కోర్టు ప్రశ్న

“...నేను రైతుని, సృష్టికర్తని...” ప్రతాపనాయుడి జవాబు.

“...బుల్లెట్ నాయుడ్ని చూశావా?”

“...కలుపు మొక్క పీకకపోతే, పంట కాపాడలేదు రైతు...”

ఇంతే. ఇలాంటి జవాబులే. ఉరిశిక్ష పడింది. ఉరితాటిని, స్వయంగా మెడకి వేసుకుని, కానీయమని ఉరిదీసే ఉద్యోగులకు సైగజేసేడట!

అన్నీ కదలాడగా, చిత్రకారుడు, సరంజామా తీసేడు. యేవేవో రేఖలూ, దృశ్యాలూ, ఉద్వేగాలూ, ఉద్రేకాలూ – పరిసరాలు మర్చిపోయేడు చిత్రకారుడు, కాలాన్ని మర్చిపోయేడు..చిత్రపట రచనలో మునిగిపోయేడు.

మర్నాటి ఉదయం, అవనీ, విశ్వం వచ్చి చూస్తే, చిత్రకారుడు కన్పించలేదు. గడపలో జోగయ్య గూడా లేదు. ఏమయినారని, ఆందోళనగా యింట్లో వెదికితే, వెనకవేపు గదిలో వో ‘చిత్రపటం’ కన్పించింది.

మహాకాయంతో, ఓ మానవాకారం వికృతంగా! కడుపున్నచోట ధనరాశులు. భుజాల మీద, చట్టాలూ, శాసనాలూ. పంటపొలాల మీద లేచిన ఇనుప స్థంభాల – కాళ్లు! సొరంగం లాంటి నోరు – గ్లోబుని మింగ తెరచినట్టు! భయంకరాకారం!

ఇంత భయంకరాకారానికీ – కళ్ళల్లో మాత్రం భయం కన్పడ్తోంది. మడమెత్తి పరుగెడ్తూ, మెడ వెనక్కి దిప్పి భయంగా చూస్తోంది. పెనుశక్తి యేదో వెంట తరుముతున్నట్లు! ఆ పెనుశక్తి ప్రతాపనాయుడిలా, ఆ గ్రామంలా, వందలూ, వేలూ, లక్షలూ, కోట్లాదిలా......!★

‘స్థానిక పాలన’ మాసపత్రిక, మార్చి 2009